

1658 – BORNHOLM BEFRIER SIG SELV

Drabet på den svenske kommandant Johan Printzensköld i Rønne 8. december 1658 var startskuddet til den bornholmske frihedskamp. Begivenheden førte til befrielsen fra det svenske styre på øen, som var blevet indført tidligere på året. Set med svenske øjne var den bornholmske opstand et voldeligt, politisk oprør mod et lovligt styre – en terrorhandling. Men hvorfor var Bornholm blevet overtaget af Sverige, hvem dræbte Printzensköld, og hvad skete der videre, da Bornholm igen blev dansk?

Svenskerne kommer

Danmark førte krig mod Sverige i årene 1657-58. Denne krig kendes i Danmark som 1. Karl Gustav-krig, efter navnet på den svenske konge. Karl Gustavs hære tilføjede Danmark et knusende nederlag, som førte til den hårde Roskildefred i februar 1658. Her blev det fastlagt, at Danmark skulle afstå Skåne, Bornholm (som var en del af Skåneland), Halland og Blekinge til Sverige. Bornholms overgang fra Danmark til Sverige var fastsat til 15. marts. Som den svenske konges øverste repræsentant på Bornholm udnævntes 28. marts oberstløjtnant Johan Printzensköld. Han ankom sammen med en svensk militærstyrke på 116 mand til Bornholm 29. april. Til sammenligning havde Bornholm en befolkning på omtrent 8.000.

Johan Printzensköld (ca. 1615-1658)

Man ved ikke meget om den mand, der blev udnævnt til lens- og slotsfoged over Bornholm. Det menes, at han blev født omkring 1615 som søn af en præst ved navn Jakob Printz. Med sig til Bornholm havde han sin hustru af andet ægteskab, Anna Hård af Segerstad, og deres fem små børn. Myten om Printzensköld som en brutal tyrant er i 1900-tallet blevet afkræftet af den kritiske historieforskning. Det fortælles, at det fornemme efternavn skyldtes, at han adledes for sine fortjenester under den europæiske religionskrig, der er kendt som Trediveårskrigen (1618-48). Under denne krigs kamphandlinger skulle den senere svenske konge, Karl 10. Gustav, være blevet taget til fange af to fjendtlige ryttere, der hastede af sted med ham til deres egne linjer. Dette blev imidlertid bemærket af den senere Printzensköld, der straks satte efter bortførerne. Det lykkedes ham at dræbe dem begge, hvorved Karl Gustav blev befriet. En af de få gengivelser af Printzensköld er et oliemaleri af ukendt kunstner, der forestiller svenskeren i halvfigur, og som nu om stunder befinder sig i svensk privateje. I 1899 blev det kopieret af den sidste efterkommer Carl Printzensköld, og hænger nu på Bornholms Museum.

Efter krav fra Karl 10. Gustav ankom 74 fremtrædende bornholmere 24. maj til Malmö, hvor de dagen efter skulle aflægge ed til den svenske konge. Hermed var svenskernes overtagelse af Bornholm fuldbyrdet. I første omgang var den bornholmske befolkning ikke fjendtligt indstillede over for overgangen til svensk

styre. I stedet koncentrerede man sig om dagliglivet på klippeøen.

En sammensværgelse dannes

Efter midten af november var der imidlertid en gærende uro blandt bornholmerne. Anledningen til stemningsskiftet var et åbent brev, der var udsendt 8. november af den danske konge, Frederik 3. I dette brev kom Frederik 3. med en direkte opfordring til bornholmerne om at gøre oprør mod det svenske styre.

Modtagelsen af kongens opfordring førte til, at der i sidste halvdel af november dannedes en bornholmsk sammensværgelse, der bestod af 22 medlemmer. Sammensværgelsens medlemmer boede i Hasle, Rønne og de nærmest omkringliggende sogne. Den svenske kommandant på Bornholm, Printzensköld, nærrede imidlertid ikke nogen mistanke til, at der var et uvejr under opsejling, men det var der!

Baggrunden for og modtagelsen af kongens brev kender man ikke nærmere. En senere beretning hævder, at brevet af bornholmere blev sejlet til klippeøen i en norsk fyrretræsjoelle, der om natten roedes gennem den svenske flåde. Eksempel på en flåde fra den tid. (Søslag mellem Danmark og Sverige ud for Bornholm i syvårskrigen 1563-70)

Drabet

8. december, hvor sneen dækkede den frosthårde bornholmske jord, viste der sig pludselig en gylden mulighed for sammensværgelsen. Denne dag red Printzensköld fra det svenske hovedkvarter på Hammershus uden ledsagelse. Den svenske kommandant skulle til Rønne for at forberede afhentning af forstærkning fra Sverige. Undervejs gjorde Printzensköld holdt i Hasle, hvor der opstod skænderi mellem svenskeren og borgmesteren i Hasle, Peder Olsen. Det drejede sig om manglende skattebetaling. Herefter fortsatte Printzensköld mod Rønne, hvor han tog ind til byens ældste borgmester, Peder Larsen Møller. Imens skulle det gå stærkt for den bornholmske sammensværgelse.

To fremtrædende medlemmer af sammensværgelsen var Jens Pedersen Kofoed, officer og tidligere købmand i Hasle, og Povl Hansen Anker, sognepræst i Rutsker og Hasle. Begge har de hver især fået betegnelsen "Bornholms befrier" hæftet på sig. De begav sig straks i en slæde til Nyker præstegård. Her hentede Jens Kofoed en hest og et par håndvåben, hvorefter han red videre til Skule Skov ved Blykobbegård nord for Rønne. Her stødte flere af de sammensvorne fra Hasle og Rønne til. Det var nok meningen at rette et overraskelsesangreb mod den svenske lens- og slotsfoged på dette sted. Men på det tidspunkt var Printzensköld allerede ankommet til Rønne.

Hammershus - tegning fra 1662

En gruppe på fem mænd red herefter ved mørkets frembrud ind i Rønne, hvor de passerede den svenske ridefoged, der lagde mærke til, at de var bevæbnede. De sammensvorne begav sig derfor hurtigt til borgmester Peder Larsen Møllers gård, hvor Printzensköld opholdt sig. Hensigten var sandsynligvis at tage den svenske kommandant til fange, men sådan kom det ikke til at gå. De bevæbnede sammensvorne trængte ind til Printzensköld, hvorefter der opstod en kamp, som borgmesteren og hans bror forgæves forsøgte at lægge sig imellem. Imidlertid lykkedes det at få slæbt Printzensköld ud på Storgade, hvor en del af byens borgere havde samlet sig. Kort efter lød braget af et pistolskud affyret af Rønneborgeren Villum Clausen, der således var den, der dræbte Printzensköld. Ifølge en noget senere svensk kilde var der tale om overlagt mord, hvor Villum Clausen gik hen til Printzensköld, satte sin pistol for hans venstre øje og trykkede af, hvorefter den svenske kommandant faldt død om på gaden. Ligeledes fra svensk side hævdes det, at Villum Clausens svoger, Jens Kofoed, og Hasle-byfogeden, Niels Nielsen Gumløse, herefter hver gav den allerede døde Printzensköld et skud. Ifølge en endnu senere dansk kildes opfattelse var der derimod tale om et hædeligt uheld, der skyldtes, at Printzensköld forsøgte at flygte. Efter drabet på den svenske kommandant blev der iværksat en klapjagt på de svenskere, der kunne røbe, hvad der var sket.

Jens Pedersen Kofoed

Hvad der videre skete - svenskerne overgiver sig

Umiddelbart efter drabet på Printzensköld belejrede bornholmerne hovedkvarteret for det svenske styre på Bornholm, Hammershus. I løbet af 9. december blev der indledt forhandlinger mellem besætningen i fæstningen og belejrerne. Hen under aften opnåedes der enighed om slottets overgivelse til bornholmerne, hvorefter Hammershus atter kom på danske hænder. Med overgivelsen af Hammershus var den egentlige bornholmske opstand i realiteten bragt til ende.

På trods af den uventede optakt var missionen dermed fuldført for den bornholmske sammensværgelse, idet det var lykkedes at smide det svenske styre på porten og blive herrer i eget hus. På mindre end to døgn havde bornholmerne således fuldt og helt levet op til opfordringen til opstand fra deres konge, Frederik 3.

Den danske konge havde sendt en lignende opfordring til at gøre oprør til Malmöborgerne – en anden gruppe af tidligere undersåtter, der nu var kommet under svensk styre – og også i Malmö dannedes en sammensværgelse. Sammensværgelserne på

Bornholm og i Malmö fungerede sideløbende, men uafhængigt af hinanden. I modsætning til det der skete på Bornholm, udviklede sammensværgelsen i Malmö sig til en katastrofe. Dette hænger sammen med, at den svenske efterretningstjeneste fik kendskab til, hvad der var under optræk i Skåne. Malmösammensværgelsen blev således oprullet, de ledende folk blev halshugget og det lykkedes at bekæmpe ethvert oprørsforsøg. Ifølge samtidige kilder var den bornholmske opstand foregået uden større tab af menneskeliv. Så vidt man ved, var det "blot" nogle få svenskere, der måtte lade livet. I den såkaldte Printzensköldvise, et sagn om drabet og

Rønnes befæstning - plan fra 1688

Hammershus slotsruin

opstanden der forekommer i flere udgaver, finder man imidlertid en langt mere blodig og makaber skildring af begivenhedernes gang. Med sine oftest 148 vers beretter visen om "Den bornholmske Svineslagting", der bestod i drabet på 965 svenske natten mellem 8. og 9. december rundt om på øen, mens yderligere 600 blev taget til fange ved overgivelsen af Hammershus den følgende dag.

Bornholm overdrages til den danske konge

20. december var der afrejse fra Rønne for en række fremtrædende opstandsdeltagere under ledelse af Hasleborgmesteren Peder Olsen. Delegationen ankom til København den følgende dag. De bornholmske udsendinge afleverede endelig 29. december et såkaldt gavebrev til kongen. Dermed overdrog de på øens vegne Bornholm til Frederik 3. og dennes fødte og ufødte arvinger til evig arv og ejendom.

Som belønning for overdragelsen af øen til den danske konge fik bornholmerne til gengæld en vis fritagelse for visse skatter og en fritagelse for udskrivning til militærtjeneste uden for øen. Disse bestemmelser havde gyldighed indtil sidste halvdel af 1800-tallet.

Bornholms Museum har en sølvpokal, der i slutningen af 1800-tallet blev foræret museet af ritmester Koefoed, Svaneke. Det fortælles om pokalen, at den skulle være skænket til Hans Madsen Koefoed af Frederik 3., formentlig i forbindelse med bornholmernes overdragelse af øen til den danske konge. Lignende historier knytter sig til to andre pokaler, der befinder sig på henholdsvis Nationalmuseet og Rosenborg Slot.

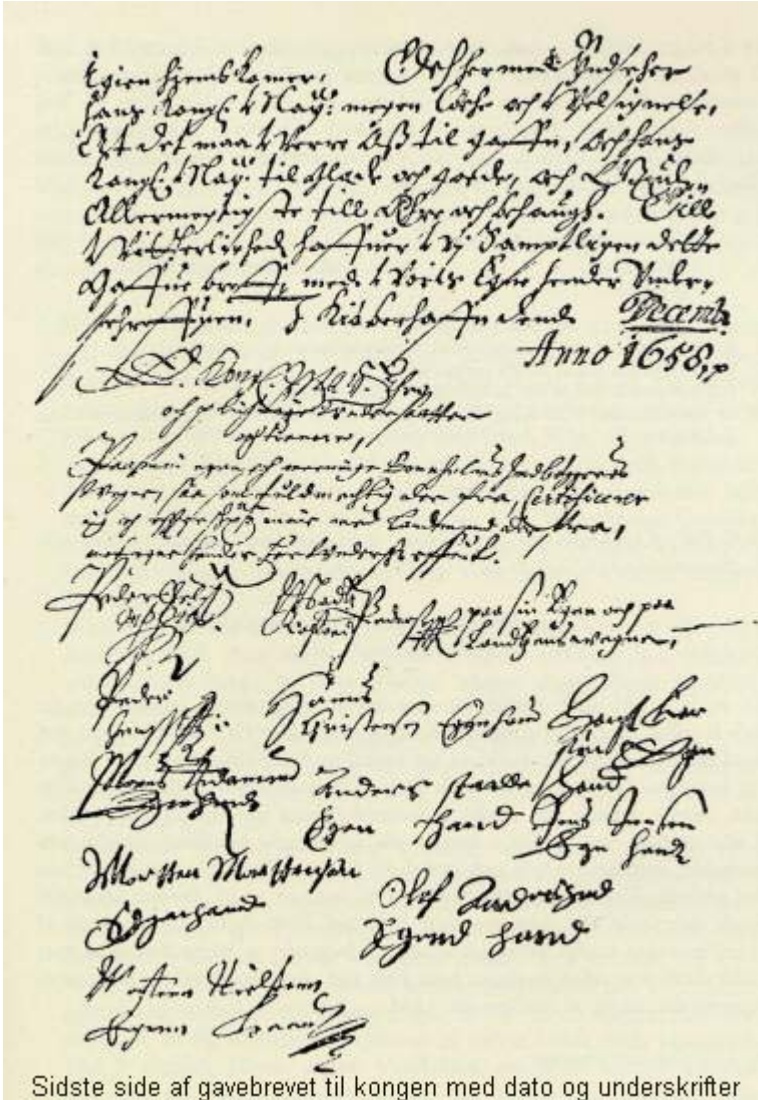
Ifølge slægtstraditionen blev pokalen på Nationalmuseet foræret til Jens Kofoed, mens der ikke knytter sig nogen nærmere historie til pokalen på Rosenborg Slot. Hverken samtidige indskrifter på pokalerne, regnskaber eller beretninger giver os imidlertid nogen oplysninger om dem. Det vides kun, at pokalerne er ældre end 1658-59 og dermed – i hvert fald med hensyn til alder – ikke kan udelukkes som en mulig gave.

Panik på Bornholm

Mens delegationen af bornholmske opstandsdeltagere var i København, opstod der en potentiel farlig situation på Bornholm. Et svensk undsætningsfartøj kom nemlig 27. december ind under den bornholmske kyst og kastede anker ud for Sandvig. Det lykkedes imidlertid at erobre fartøjet, efter i flere omgange at have sejlet ud til det svenske fartøj og i Printzenskölds navn befalet de ombordværende svenskere at komme i land, hvorefter de endte i bornholmsk fangenskab. Dermed blev svenskerne også forhindret i at vende tilbage til Sverige, hvor de ville have kunnet fortælle om, hvorledes forholdene faktisk var på Bornholm.

5. januar 1659 afsejlede den nye danske kommandant over Bornholm, Michael Eckstein, med sine tropper mod

øen. Samme dag beordrede Karl Gustav skibe til Bornholm til undsætning af svenskerne på klippeøen. Den svenske konge havde fået nogen underretning om opstanden, men han vidste endnu ikke, at bornholmerne havde skudt Printzensköld og erobret Hammershus. Da Karl Gustav et par dage efter fik overbragt disse informationer, synes den svenske konge helt at have opgivet sine tidligere planer med Bornholm.

Sidste side af gavebrevet til kongen med dato og underskrifter

Bornholm bliver dansk igen

Efter 2. Karl Gustav-krig (1658-60) blev der sluttet fred i København maj 1660, hvorefter Bornholm også på papiret blev tilbagegivet fra Sverige til Danmark. Bornholm blev dog først genvundet efter mange og vanskelige forhandlinger i Stockholm og Malmö. Her blev det fastlagt, at Sverige overgav Bornholm til Danmark mod en erstatning i form af en større mængde adelige skånske godser. Disse godser måtte den danske konge købe af danske adelige i Skåne. Det var således langt fra en billig omgang for Frederik 3. at få Sverige til at anerkende den bornholmske gave til den danske konge. I forhold til de internationale fredstraktater var Bornholm således formelt en del af det svenske rige fra Roskildefreden i 1658 til Københavnsfreden i 1660. Som det fremgår

Sølv pokal

af ovenstående, ophørte det svenske herredømme dog reelt med den bornholmske opstand i december 1658. Printzenskölds lig skal først efter fredslutningen i København 1660 være blevet overført til Sverige.